

A déli nyitás és Afrika

T. Horváth Attila

Az afropesszimista ideákat erősítő, rossz emlékü 1990-es évek után több területen következtek be reményt keltő változások, új gazdasági-politikai perspektívák a fekete kontinensen. Afrika államainak egy részében ugyan masszív, ma is fennálló válságócokat találunk – ilyenek például Szomália vagy a Kongói Demokratikus Köztársaság egyes régiói –, de olyan példák (mintapéldák?) is vannak, mint az 1994-ben a történelem egyik leg-súlyosabb válságát átélő Ruanda, amely mára nemcsak politikai stabilitásával, de növekvő gazdaságával is kitűnik az afrikai szereplők közül.

Ez az új keletű afrooptimizmus, amely nem csak az afrikai politikai-gazdasági aktorokat jellemzi, a „megújulás,” az „új partneri keretek”, sőt a „reneszánsz” kulcsszavakkal jellemezhető, amelyből logikusan következik a kérdés: a 21. század Afrika évszázada lesz? A NEPAD (New Partnership for Africa's Development) és az EU mintájára az ezredfordulót követően unióvá alakuló Afrikai Egységszervezet gyakorlati politikai lépéseket, a Nelson Mandela, majd Thabo Mbeki által megújított, főként kulturális téren hangoztatott „afrikai reneszánsz” fogalma pedig a derűlátó jövőbeli foratókönyvek vízióinak visszatérő elemét jelenti. A döntéshozók – Afrikában és azon kívül is – ráébredtek, hogy az ásványi kincsekben leggazdagabb kontinens a „világgazdaság utolsó nagy tartaléka”, ahol még mindig sok a ki nem aknázott erőforrás.¹ A pár évtizeden belül betanítható munkaerő milliói és a növekvő középosztály révén óriási piacot jelentő Afrika további municiót szolgáltat a stratégiák csábító vízióinak. Jelenleg néhány afrikai ország gazdasági mutatói viszont az előbbiekhöz képest mérhető és imponáló adatokat is szolgáltatnak a gyakorlati gazdaságpolitikák megalkotásához. Az elmúlt 10 évben a világ 10 leggyorsabban növekvő gazdasága közül 6 a szubszaharai Afrikából került ki: az élen Angola állt, amelyet Nigéria, Etiópia, Csád, Mozambik és Ruanda követett.²

Több, gazdasági érdekeltséget ígérő „versenyfutásról” tud az Afrikával foglalkozó szakirodalom. Az elsőt általában a 19. század utolsó harmadától az első világháborúig tartó időszakra értik, amelynek végén a kontinens területének közel 90%-a az európai nagyhatalmak gyarmatává vált.³ Az európai szereplők motivációi egyértelműek voltak: a területekre főként nagyfokú nyersanyagigényük kielégítése, kisebb mértékben a felvevőpiacok bővítése és a népesség kihelyezése miatt volt szükség.

A gyarmatok a függetlenségük elnyerése után a korábbi idők terhére viselték, a gyarmatosítás előtti és a gyarmatosítás okozta fejlődési sajátosságokat, torzulásokat a technológiai fejletlenséget, az elmaradott, gyakran monokulturális gazdálkodás okozta gondokat.

¹ ZUBOR 2016.

² Kiss 2017, 96.

³ Búr 2008, 3.

Mindezeket a kétpólusú világ ideológiákkal terhelt világa alatt még háborús konfliktusok is súlyosbították. Az 1980-as évek végére a kontinens gazdasági teljesítőképessége a fejlődési modellek kifulladására miatt jelentősen elmaradt a korábban jóslottól.

A bipoláris rendszer elmúltával nemcsak Kelet-Európát, hanem Afrikát is rendszerváltási kísérletek rázták meg. A drámai változások közepette az 1990-es években a külső szereplők, egykori gyarmattartók, nagyhatalmak aktivitása csökkent: a kontinens nem volt tovább ütköző terület Kelet és Nyugat szembenállásában.

A 2000-es évekre új távlatok nyíltak meg a kontinens és a külvilág kapcsolatrendszerében, amely több dimenzióban jelentkezett. Egyrészt az ENSZ fejlesztési agendájának kialakulása új fejlesztéspolitika kialakítását tette szükségessé. A donor-recipient viszony folyamatosan partneri kapcsolattá alakult, a nemzetközi fejlesztési együttműködés rendszerének fő szabályait az OECD Fejlesztési Támogatási Bizottsága (OECD DAC) alakította.

Ennek az időszaknak volt az egyik jellemzője a Dél–Dél kapcsolatok dinamikus fejlődése is, amely még ma is erősen hat az Észak és Dél (Nyugat és Afrika) közötti kapcsolatrendszerre is.

A meglehetősen komplex folyamatot gyakran „második versenyfutásnak” nevezik, amelynek jelentése – némileg leegyszerűsítve – az, hogy Afrika természeti kincseiért ezúttal nem európai, hanem elsősorban ázsiai hatalmak szállnak ringbe.⁴ Az afrikai színtér korábbi szereplői pedig – a volt gyarmattartó országok, az Európai Unió vagy az Egyesült Államok – Afrika-politikájuk átalakítására kényszerülnek: ennek eredményeképpen segélyezési rendszertől a kereskedelmi egyezményekig vagy a békefenntartásig számos területen vannak változások.

A BRICS-országok⁵ közül Kína afrikai jelenléte különösen fontos tényező ebben a folyamatban: Peking kompakt, nagy erőket felvonultató Afrika-politikát alkotott meg az utóbbi évtizedekben. Ennek gerincét a 2000-ben elsőként megrendezett Kína–Afrika Együttműködési Fórum (Forum on China–Africa Cooperation, FOCAC) jelentette. Az azóta háromévente rendszeresen megrendezett csúcstalálkozó a kapcsolatok taktikai finomításának eszköze. Egy példa a kapcsolatok látványos fejlődésére: Kína Afrikával folytatott kereskedelmi volumene a 2000-ben mért 10,6 milliárd dollárról 2014-re 222 milliárd dollárra nőtt.⁶ A hagyományos diplomáciai aktivitás mellett a kulturális diplomácia – a Konfuciusz Intézetek, az ösztöndíjprogramok, a kínai nemzetközi rádió stb. révén – a hosszú távú kapcsolatokat ápolja.

A BRICS-országok mellett azonban olyan déli szereplők is pozíciókat próbáltak kivívni az elmúlt években Afrikában, akiknek korábban nem volt számottevő tapasztalatuk e téren: ilyen például Dél-Korea, Malajzia, Indonézia, Szingapúr, Törökország vagy a Perzsa-öböl államai.

E második versenyfutás felveti a kérdést: kilép-e az évszázados vesztes szerepéből a globalizált világban új lehetőségeket kapó fekete kontinens?

⁴ BÚR 2008, 4.

⁵ Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-afrikai Köztársaság (Brazil, Russia, India, China and South Africa). A BRICS rövidítés utolsó tagja, a Dél-afrikai Köztársaság, speciális helyzetben van: bár földrajzi értelemben nem külső szereplő a kontinensen, az apartheid „karanténjából” kilépve a regionális gazdasági hatalom számos esetben az új szereplőkhöz hasonlóan tevékenykedett a szubszaharai relációkban.

⁶ SZUNOMÁR 2017, 194.

A magyar–afrikai kapcsolatok az elmúlt évtizedekben

Az elmúlt évtizedekben kialakult magyar–afrikai kapcsolatrendszer három fő szakaszra bonthatjuk. Az első az 1960-as években kezdődött: a szocialista világrendszer részeként Magyarország ideológiai alapon ápolta kapcsolatokat a harmadik világ függetlenné váló, fejlődő országaival, így Afrikával is, elsősorban a szocialista fejlődési modellt választott országokkal. A rendszerváltás előtt több nagykövetséget és kereskedelmi irodát működtetünk a kontinens szubszaharai országaiban Guineában, Kenyában, Tanzániában, Ghánában, Mozambikban, Angolában, Etiópiában, Zimbabweben, Kongóban, Elefántcsontparton és Nigériában.

Ezt az időszakot a kapcsolatok egyfajta „aranykorának” is nevezhetjük. A Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Irodát, azaz a TESCO-t (International Technical and Scientific Cooperation and Trading Office) 1962-ben hozták létre a magyar kormányservek. Célja volt, hogy „részt vegyen a kétoldalú, kormányközi szinten megkötött műszaki-technikai együttműködési megállapodások végrehajtásában. Feladatai közé tartozott – többek között – a hazánkban tanuló külföldi diákok egy részének (elsősorban a szakmai képzésben részesülők) fogadása, hazai szakértők több éves külföldi kiküldetéseinek lebonyolítása, továbbá elsősorban a kormányzati adminisztráció, a közoktatás, az egészségügy, a mezőgazdaság és a vízügy terén realizálandó ügynevezett technical assistance tartalmú segélyezési tevékenység megszervezése, megvalósítása.”⁷

A TESCO révén utakat, kórházakat is építettek magyar mérnökök. Volt olyan év, amikor Magyarország nyolcadik volt az Afrikának nyújtott műszaki segítségnyújtásban a világ országai közül. A nagykövetségek mellett számos vállalati kirendeltség is működött. Egyes magyar márkák, termékek – mint például az Ikarus, a Globus, a Tungsram – ekkor kezdték megalapozni sok helyen máig élő hírnevüket. Az 1980-as évek végére a közel 60 harmadik világbeli országban jelen lévő szervezet már inkább pragmatikus, mint ideológiai elvek alapján működött. Ennek is köszönhető, hogy a kapcsolatok Magyarország számára üzleti haszonnal jártak, hazánk jelenléte nem pénzkidobás volt.⁸ Ebben az időszakban sok 100 afrikai – és más harmadik világbeli – diák szerzett diplomát a magyar nyelvű állami ösztöndíjaknak köszönhetően.

Az 1989–1990-es rendszerváltástól számíthatjuk a magyar–afrikai kapcsolatok következő szakaszát, amely a meglévő kapcsolatok drasztikus leépítését és átalakulását eredményezte. Egyrészt Magyarország az EU-tagságra készült, amelyről azt gondolta, hogy „kinyitja” majd számára az afrikai kapcsolatokat, és amelyben tévedett. Másrészt az afrikai országok is el voltak foglalva a saját rendszerváltásaikkal. A keleti blokk átalakulásával az első szabadon választott magyar kormány külügyi tekintetben – a kor logikájához illeszkedően – teljesen új prioritásokat fogalmazott meg. Eszerint az euroatlanti rendszerekbe (EK, majd EU, valamint NATO) történő csatlakozás – sok egyéb gazdasági és politikai előny mellett – egy lényeges stratégiai kérdés, a határon túli magyarság nyelvi-kulturális autonómiájának korábban elhanyagolt problémájának megoldását is segíthette. Mindehhez a szomszédos országok felé való élénkebb kapcsolátépolás igénye járult.

⁷ PARAGI–SZENT-IVÁNYI–VÁRI 2007, 147.

⁸ ALI 2010.

A folyamat áttételes következménye volt, hogy a szubszaharai országokban Magyarország sorra zárta be külképviseleteit. A mélyponton, 2010 és 2013 között, mindössze két regionális nagykövetség működött a szubszaharai térségben: Kenyában, és a Dél-afrikai Köztársaságban. (Később a nigériait újranyitották.) A rendszerváltást követően a korábbi ösztöndíjrendszer megszűnt, a – sok esetben privatizált – magyar vállalatok vagy bezártak, vagy nem újították meg lejáró szerződéseiket. A Külügyminisztériumban az önálló Afrika Főosztály megszűnt, s Arab és Afrikai Országok Főosztálya néven működött tovább.

Ezalatt a „kétszer hét szűk esztendő” alatt nemcsak az Afrikával ápolt gazdasági kapcsolatok, de a meglévő tudásbázis is sorvadásnak indult. A kontinenssel kapcsolatos, már meglévő tapasztalatokat, a politikai és gazdasági kapcsolatokban meglévő tartalmat ugyan az európai uniós tagság során felhasználták, de a mérnöki, agrármérnöki, békefenntartói stb. tudás rendszerezése és felhasználása csak elszigetelt esetekben, például az ELTE Afrikanisztikai Oktatási Programja során, illetve az Afrikát támogató alapítványok programjaiban kapott formális keretet.

„Európai Uniós tagságunk új koordináta-rendszerbe, a felelős politikaalakítás szférájába helyezte ezt a [...] kontinentst. Ez a felelősség az uniós együttműködéssel együtt – reményeink szerint – másfajta minőséget, hatékonyságot is jelent” – hangsúlyozta Suha György, a Geopolitikai Tanács – Afrika Kutató Központ igazgatója 2004-ben azon a konferencián, amelyet a Külügyminisztériummal közösen szervezett a 2001-ben alapított szervezet.⁹ A fő cél az EU által nyújtott új távlatok feltérképezése volt: uniós tagságunk egyben korszakhatár is az afrikai kapcsolatrendszer történetében. A magyar Afrika-politikai párbeszédnek – mint Várkonyi László, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára is rámutatott a konferencián – négy pillére volt, amelyek az unió legfontosabb értékei is: a béke és biztonság, a jó kormányzás, a regionális integráció és kereskedelem, valamint a fejlesztés.¹⁰ Az új kontextus a magyar–afrikai kapcsolatok napjainkig tartó szakaszának kezdetét jelentette.

Uniós tagságunkkal kapott új lendületet azoknak a nem kormányzati civil szervezeteknek a tevékenysége is, amelyek a hivatalos magyar külpolitika által hagyott űrt igyekeztek betölteni (ilyen például az AHU, az Afrikáért Alapítvány, a Taita Alapítvány stb.).¹¹

Az országnak az uniós játékszabályok tiszteletben tartása mellett nemzeti érdekei minél hatékonyabb érvényesítésére kellett törekednie. Az Európai Unió tagállamaként Magyarország Afrika-politikája a Közös Afrika–EU Stratégia okán ugyan új kereteket kapott, de a bilaterális együttműködések végső soron nekünk kellett és kell előkészíteni, megkötni.

Fontos tényező, hogy hazánk az Európai Unió Európai Fejlesztési Alapjához (European Development Fund, EDF) tagsági kötelezettsége folytán hozzájárul, és a magyar fejlesztők pályázhatnak is az alap által kiírt, EU által finanszírozott pályázatokra, azaz a programok végrehajtásában a helyszínen, az Afrikai, Karibi és Csendes-óceáni Államok Csoportja, azaz az ACP (African, Caribbean and Pacific Group of States) afrikai tagországaiban tevékeny szerepet vállalhatnak. A fejlesztőknek e forrásokra pályázva a szűkülő európai piacokból való kitörésre is elvi lehetőségük van.¹²

⁹ SUHA 2004, 4.

¹⁰ SUHA 2004, 9.

¹¹ MORENTH–TARRÓSY 2011, 18.

¹² MORENTH–TARRÓSY 2011, 19.

A multilaterális együttműködések kereteit bővítheti a visegrádi országokkal összehangolt Afrika stratégia, amely a szakértői ajánlások lényeges eleme. A felek közötti együttműködés egyelőre tudományos téren erősebb, mint a gazdasági-politikai szereplők között.¹³

A globális és a keleti nyitás

A 21. századi, interpoláris térben a néhány éve „Globális Nyitás”-ként megfogalmazott külügyi koncepció jelölte ki a stratégiai gondolkodás koordináta-rendszerét. Megszületését és lendületben tartását több előzmény segítette. 2010-ben létrejött a Globális Nyitásért Felelős Helyettes Államtitkárság: szakdiplomatai – köztük „laptopdiplomatai” – voltak felelősek az ázsiai, ausztráliai, csendes-óceáni, valamint afrikai bilaterális kapcsolatokért. A kormányzatokon átívelő stratégiát is elfogadták e témában. A 2011-es soros EU-elnökség fél éve szintén katalizátorszerepet játszott, és egyes szakpolitikai területek előretörését eredményezte. A Duna Stratégia vagy a budapesti Víz Világtalálkozó sikere kapcsán Magyarország a nemzetközi vízpolitika fontos szereplőjeként jelent meg. A nemzetközi vízügyi fejlesztési irányok meghatározása kapcsán értékalapú – és a nemzetközi téren folyamatos magyar szerepvállalást lehetővé tevő – szakdiplomáciai terület alakult ki, amely piacszerzési, üzleti lehetőségekkel kecsegtetett.¹⁴ Mindez a proaktív és pragmatikus megközelítés dimenzióit erősítette. A globális nyitás Afrikát is célrégióként, a magyar kis- és középvállalkozások lehetséges terepeként határozta meg.

Afrika további stratégiai felértékelődését és a régióban rejlő lehetőségeket felismerve a Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) 2014-ben, két évtized után először, létrehozta-újraalakította az önálló Afrika Főosztályt, amelynek fő feladata a kormányzati Afrika-politika terén a koordinációs központ szerepének betöltése lett. A főosztály feladata az afrikai országokkal folytatott bilaterális kapcsolatok fejlesztése, a magyar gazdaságdiplomáciai törekvések előmozdítása. Emellett a nemzetközi szervezetekben – mint például az EU, ENSZ, Afrikai Unió – a magyar álláspont hangsúlyosabb megjelenítését segíti. Ahogy Szabó András – akkori főosztályvezető – fogalmazott, az új szervezeti egység „amiatt alakult meg, mert Afrika mind a magyar külpolitikában, mind a Külügyminisztériumon belül elhanyagolt terület volt az elmúlt 20 évben, ám a jelenlegi kormány szerint a kontinens külpiaci szempontból kiváló kitörési lehetőséget jelent”.¹⁵

A déli nyitás

Az előbbi szervezeti lépésekkel összhangban a Külgazdasági és Külügyminisztérium 2015-ben meghirdette a déli nyitás politikáját, amelynek célja az volt, hogy dinamizálja Magyarország külpolitikai és gazdasági kapcsolatait a szubszaharai Afrikával, az ázsiai és a csendes-óceáni térséggel, valamint Latin-Amerikával. A külügyminiszter szerint

¹³ MORENTH–TARRÓSY 2011, 17.

¹⁴ WINTERMANTEL 2014.

¹⁵ DZINDZISZ 2015.

a keleti nyitás „megnyitotta az ajtókat a gazdaság szereplői előtt”, ami következő logikus lépésként a déli nyitást alapozta meg.¹⁶

A programot formálisan a 2. Budapesti Afrika Fórum keretében hirdette meg Szijjártó Péter külügyminiszter, aki szerint „Magyarország még időben lépett abban a globális versenyben, amely azért folyik, hogy kié legyen a vezető pozíció az Afrikával kialakított gazdasági együttműködésben”.¹⁷

A stratégia keretei között a KKM feladata lett, hogy új lehetőségeket nyisson meg a magyar cégek előtt az új piacokon, és diplomáciai eszközökkel támogassa azokat. A fontosabb területek közé tartozik többek között az infrastruktúra fejlesztése, az agráripari fejlesztések, vagy a modern vízgazdálkodási technológiák alkalmazásával kapcsolatos tevékenység. A gazdasági célok mellett az országpromóció, valamint a külhoni magyarsággal való kapcsolattartás is határozott célként fogalmazódott meg.

A stratégia fontos eleme volt, hogy a bevándorlási nyomás csökkentésének igényét is összekapcsolta a gazdasági-politikai döntésekkel. A külügyminiszter – néhány hónappal a 2015 tavaszán lezajlott migrációs válság után – a ghánai külügyminiszterrel történt tárgyalásán hangsúlyozta, a „Ghánának nyújtott európai támogatások hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az ország, mint fejlődő gazdaság, egyre jobb életkörülményeket kínálva képes legyen felfogni a szubszaharai térségből Európa irányába irányuló bevándorlási nyomást”, valamint, hogy szorgalmazza, az uniós döntéshozók a fejlesztési források odaitélésénél vegyék figyelembe e szempontot is.¹⁸

A déli nyitással a latin-amerikai régió is felértékelődött: Kolumbiában és Peruban újra-nyíltak a követségek, s olyan speciális, korábban nem tervezhető feladatok megoldását is előmozdította a latin-amerikai relációra való nagyobb odafigyelés, mint a kaotikus időket átélő Venezuela – ahol Magyarország csak konzullal képviselteti magát – magyar diaszpórájának segítése. A karibi térség súlya ugyan viszonylag csekély, de az ottani partnerek nem várt érdeklődést mutatnak a Magyarország nyújtotta lehetőségek iránt – főként egyes speciális szakpolitikai területeken, mint a turizmus vagy a vízügyi-környezetvédelmi ügyek.¹⁹

A déli nyitás afrikai dimenzióban számos célt tűzött ki. Új célországokkal új bilaterális egyezmények megkötését, gazdasági és műszaki együttműködési megállapodásokat, oktatási kormányközi keretegyezmények és tárcaközi megállapodások, valamint kölcsönös vízummentességi megállapodások aláírását szorgalmazza.

A keleti nyitás stratégiájának legfontosabb pillérei a déli nyitás kapcsán csak a földrajzi régió eltolódásának tekintetében különböztek: mindkét koncepcióban közös a célország- és térségspecifikus szakemberek tudásának fontossága, az adott térségben tapasztalatokat szerzett, nem kormányzati szervezetek és üzleti szereplők hozzáértésének kihasználása, ezek helyzetbe hozása, támogatása – kormányzati segítséggel.

A hivatásos diplomáciai jelenlét nélkül nehéz helyi projekteket sikeresen menedzselni. Egyes egészségügyi vagy vízügyi vállalkozásoknál, amelyekhez nemzetközi – például uniós – források állnak rendelkezésre, helyi vízió, tudás és a gyakorlati lebonyolításban tevékenykedő aktorok nélkül esélytelen a hatékony munka. Különösen igaz ez Afrikában,

¹⁶ Szijjártó Péter meghirdette a déli nyitás stratégiáját (2015).

¹⁷ Magyarország időben lépett a déli nyitással (2015).

¹⁸ Az EU-nak együtt kell működnie a stabil afrikai országokkal (2015).

¹⁹ Suha György – a Magyarország területére kijelölt tiszteletbeli konzuli tisztviselővel való kapcsolattartásért felelős miniszteri biztos – személyes közlése.

ahol az informális kapcsolatok kialakításának nagyobb szerepe van az élet minden dimenziójában – így a gazdasági-politikai élet területén is.

Mindezt a déli nyitás gyakorlati megvalósításához hagyományos diplomáciai eszközökkel is élni kell. Nagykövetségi szintű jelenlét a célországokban, az akkreditációs rendszer átalakítása, bővítése, valamint ehhez kapcsolódóan a tiszteletbeli konzuli hálózat fejlesztése, nemzetközi fejlesztési irodák létrehozása stb. A különféle régiók lefedettségét a következő külképviseletek biztosítják: Kelet-Afrikában Kenya (Nairobi) és Etiópia (Addisz-Abeba), Nyugat-Afrikában Nigéria (Abuja) és Ghána (Accra), a kontinens déli részén pedig a Dél-afrikai Köztársaság és a közelmúltban megnyílt angolai (Luanda) nagykövetség. Összehasonlításképpen: 2015-ben Csehországnak hat, Lengyelországnak öt, Szlovákiának pedig négy nagykövetsége volt a szubszaharai régióban. Stratégiai jelentőségű lépés volt az „Afrika Brüsszelének” nevezett addisz-abebai követség (újra)nyitása: az etióp főváros ad otthont az Afrikai Unió székhelyének, az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottságának és számos más fontos nemzetközi szervezetnek. Az itteni jelenlét a kontinens összes államával való kapcsolatépítés stabil bázisa lehet.²⁰

A regionális célországok közül a frankofón Afrika hiányzik: a jövőben ezen is segít Suha György utazó nagykövet, akinek feladatköre Szenegálra, Nigerre, a Közép-Afrikai Köztársaságra, Malira és a Kongói Demokratikus Köztársaságra terjed ki.

A tiszteletbeli konzuli hálózat kiszélesítése is fontos eleme a külkapcsolati aktivitásnak. A mintegy másfél tucatnyi afrikai tiszteletbeli konzul a legtöbb fontos afrikai országban segíti a déli nyitás gyakorlati lépéseit.

A magyar nemzeti kereskedőházak

A hivatalos diplomácia bázisai mellett kezdetben a Magyar Nemzeti Kereskedőház Zrt. játszott fontos szerepet a magyar–afrikai gazdasági kapcsolatok alakításában. A szubszaharai térségben 2014-ben Accrában nyílt meg az első – ghánai–magyar – kereskedőház, amelyet a botswanai, valamint a dél-afrikai követett. 2015 folyamán újabb kereskedőházak nyíltak Zambiában, valamint Etiópiában.

A kereskedőházak tevékenysége két pillérre épült. Egyfelől felmérték az adott piac igényeit, valamint igyekeztek feltérképezni a magyar cégek – mindenekelőtt a kis- és középvállalatok – szempontjából releváns üzleti lehetőségeket, majd a megszerzett piaci információk birtokában a nemzetközi összehasonlításban is versenyképes iparágak vállalkozásainak kerestek üzleti lehetőségeket a külpiacokon. Másfelől a kereskedőházak kiterjedt kapcsolatrendszere révén folyamatosan kutatták azokat a magyar vállalkozásokat, amelyek az exportpiacainkon is sikeressé válhattak. Cél volt a térség potenciális befektetőinek Magyarországra vonzása is.²¹

Az üzleti lehetőségek nagyon sokrétűnek tűntek. Idetartozott „az élelmiszeripar és mezőgazdaság (állat- és haltenyésztési, szárazságtűrő-növénytermesztési technológiák), a víztisztítás és környezetvédelem, az egészségügy (biotechnológia, gyógyszer- és vegyipar, kórházi berendezések, orvosi műszerek exportja, létesítményfejlesztések). Továbbá

²⁰ DZINDZISZ 2015.

²¹ Tradehouse 2018.

potenciális üzleti lehetőségeket kínál az energetika (megújuló energia, erőmű-létesítés), a védelmi ipar, a bányászat, valamint az infrastrukturális beruházások, például tömegközlekedés fejlesztése, csatornázás, hulladékkezelés, távvezeték-, út- és vasútépítés, illetve sportinfrastruktúra-fejlesztés. A mezőgazdaság, az élelmiszer-feldolgozás és a vízgazdálkodás kedvező befektetési és üzleti lehetőségeket kínál a fejlett technológiák exportjára. A mezőgazdaság produktivitását elősegítő és a hatékony vízhasználati/öntözési rendszerek kialakításához szükséges technikai tudás Afrika-szerte kelendő exportja lehet a magyar gazdaságnak is” – nyilatkozta Szabó András az egyik üzleti lapnak.²²

A kereskedelmi volumenre vonatkozó információk nehezen mérhetők, a statisztikák meglehetősen ellentmondásosak, de általában a magyar kivitel lényegesen felülmúlja a behozatalt. Egy 2016-ös adat szerint Magyarország egész Afrikába irányuló kivitele évi mintegy 280 milliárd forint, a behozatal 35 milliárd forint.²³ Az Eximbank országstatisztikai adatai alapján a magyar–ghánai áruforgalom ingadozó jellegét mutatja, hogy 2014-ben az export értéke 30,6 millió dollár, míg az importé 5,5 millió dollár, ugyanez az adat 2015-ben 12 és 0,1 millió dollár volt.²⁴

A kereskedőház modellje nem eredeti ötlet, hiszen más országok is működtetnek saját vállalataik számára hasonló segítő-menedzselő hálózatokat. A tervekkel ellentétben a Magyar Nemzeti Kereskedőházak afrikai teljesítménye nem hozta a várt eredményeket: 2017 végén több kereskedőház is bezárt Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában.²⁵

A kontinensen zajló kormányzati aktivitás azonban nem állt le: a közelmúltban nyitották meg az angolai magyar nagykövetséget. A külügyminiszter hangsúlyozta, Magyarország több figyelmet fordít majd az együttműködésre Angolával, aminek egyrészt gazdasági, másrészt biztonsági oka van. Utóbbi kitétel kétféleképp is értelmezhető: egyrészt a múltban sok tisztet, tiszthelyettest képeztek hazánkban, ezt a programot – felemelt ösztöndíjlétszámmal – újraindítjuk, másrészt a délkelet-afrikai ország hatalmas erőfeszítéseket tett a határok védelmére a szomszédos országok menekültáradatával szemben.

A külügyminiszter kiemelte, 2017-ben egy év alatt több mint húszszorosára nőtt a kétoldalú kereskedelmi forgalom, így már meghaladja a 80 millió dollárt. Elsősorban az energiaellátásban és a vízgazdálkodásban nyílik komoly perspektíva az együttműködésre. Az ország nagyszabású villamosítási projektjéhez valószínűleg két nagy multinacionális vállalat Magyarországon gyártott turbináit és generátorait vásárolják meg, 100 millió dolláros nagyságrendben, amihez az Eximbank 172 millió dolláros hitelkeretet nyitott. Angolában csak a lakosság mintegy fele fér hozzá megfelelő minőségű ivóvízhez, ezért most az ország 43 járási székhely vízellátását kívánja magyar vállalatokra bízni. Az Eximbank ehhez is biztosítani tudja a megfelelő hitelkeretet.²⁶ Úgy tűnik, a konkrétabb kétoldalú tárgyalások hatékonyabban működnek, mint a mégoly stabilnak tűnő lehetőségeket nyújtó kereskedőházak.

²² *Miért pont éppen Afrika?* (é. n.).

²³ KSH 2016, 21.

²⁴ Exim 2017.

²⁵ BAKSA 2017. (A cikk elkészülte után [2018. július végén] napvilágot látott sajtóhírek szerint a Magyar Nemzeti Kereskedőház Zrt. egybeolvad leányvállalatával, a fűzőből pedig egy új társaság, a HEPA Magyar Exportfejlesztési Ügynökség Nonprofit Zrt. jön létre, ennek égisze alatt pedig 5 úgynevezett Exportfejlesztési és Promóciós Központ létesül.)

²⁶ HUDÁK 2018.

A Stipendium Hungaricum

„Amikor először szálltunk ki a repülőgépből Budapesten, csodálkoztunk, hogy az emberek itt nem angolul beszélnek. Semmit sem tudtunk Magyarországról. Akkor nem gondoltam volna, hogy harminc év múlva tiszteletbeli konzulként fogom képviselni ezt az országot a szülőföldemen, Tanzániában” – emlékezett a kezdetekre Obedie Solomon Kimaro, egykori építőmérnök-hallgató, aki évek óta látja el Magyarország tiszteletbeli konzuljának feladatait a kelet-afrikai országban.²⁷ A vállalkozó több száz főt foglalkoztató cége néhány éve nyerte el a legnagyobb forgalmat lebonyolító helyi alapítású vállalat díját. Szintén tanzániai feleségével, a SOTE ösztöndíjasával, hazánkban ismerkedtek meg, sőt évtizedekkel később gyermekeik is a Műegyetemen tanultak. Solomon Kimaro folyamatosan tartja a kapcsolatot régi barátaival, csoporttársaival, és évek óta szorgalmazza a műegyetemi diákok tanzániai gyakorlatának megszervezését. A konzul személye a legszebb példája a tanulmányi célú migrációból kölcsönösen húzható haszonnak.

De nem ő az egyetlen. Magyarországon szerzett diplomával mások is nagyívű karriert futottak be Tanzániában: akadt, akiből egészségügyi, majd hadügyminiszter lett. Van, aki fogorvosi klinikát vezet, és Magyarországon tanult a World Wild Fund egyik régióigazgatója is. De nem csak a kelet-afrikai országban értek el volt magyarországi ösztöndíjasok sikereket. A 2. Budapest Afrika Fórum egyik fontos célja az újbóli kapcsolatfelvétel fontosságának elismerése volt: hazánkban tanult minisztereknek, afrikai hazájuk befolyásos üzletembereinek seregszemléjét szervezték meg a konferencián.

A déli nyitás stratégiai döntései közül talán a legfontosabb és legmaradandóbb lehet az az ösztöndíjrendszer, amely – az évtizedekkel ezelőtti elképzelésekhez hasonlóan – a világpiacon versenyképes tudás megszerzését segítheti. A Stipendium Hungaricum állami ösztöndíj egyrészt a múltbeli stratégiák legsikeresebb elemét alkotta újra, másrészt azt a modern világ „soft power” filozófiájának rendszerében alkalmazza. 2018-ban öt kontinens mintegy hatvan országából körülbelül 5 ezer diák kezdi meg tanulmányait hazánkban.

A Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogram keretében a 2013-as induláskor a 18 szub-szaharai országnak 365 ösztöndíjas helyet ajánlott fel Magyarország.²⁸ Az országonkénti keretszámok változnak, bővíthetnek. Egy diákra körülbelül egymillió forint körüli összeget költenek, de ez idővel megtérül, mert a tapasztalatok szerint az ösztöndíjas hallgatókat rövidesen fizetőképes diákok követik.²⁹ Az új – világpiaci – igényekhez igazodva a Stipendium Hungaricum ösztöndíjat nem magyarul, hanem a piacképesebb világnyelveken kínálják.

„A tunéziai Yahja Stipendium Hungaricummal érkezett Magyarországra, az ELTE-re, egy tuniszi, ottani mércével middle class »suburban« családból. A családjának fogalma nem volt, hol van Magyarország, amikor Yahja közölte, hogy nekivág. Csak néhány fajta ösztöndíj érhető el az országban, mindegyik nagyon vonzó az egyetemisták számára (Japán, Törökország). Yahja azért választotta Magyarországot, mert egy ismerőse részt vett korábban ugyanebben a programban, és elbűvölte őt a kultúránk és a történelmünk. Yahja szintén nagy történelemrajongó, és nagyon tetszett neki, hogy meglátása szerint a magyarok büszkéek a történelmükre és a hagyományaikra. Emellett Magyarországot a lehetőségek

²⁷ „A gyermekeim érzik és értik a ragaszkodásomat Magyarországhoz” (2014).

²⁸ Dr. Pana Petra helyettes államtitkár megnyitóbeszéde az Afrikai Innovációs és Üzleti Konferencián (2015).

²⁹ Stipendium Hungaricum a külföldi hallgatókért (2013).

hazájának látja, azt mondja, csak egy kicsivel drágább, mint Tunisz, de a pénzéért minden tekintetben sokkal nagyobb értéket kap. Elkezdett magyarul tanulni, és valóra váltotta régi álmát, hogy a Starbucksban dolgozhasson, és hogy angolt taníthasson egy nyelv-iskolában. Le van nyűgözve, jól érzi magát, és itt is akar maradni hosszú távon.”³⁰ Yahja a jövőben – sok más, nálunk tanuló diák mellett – vélhetően fontos kapocs lehet hazája és Magyarország között.

Ezt a fajta tudást és kapcsolati hálót azonban tudatosan gondozni kell: az elmúlt évek afrikanista konferenciáinak visszatérő kérdése volt, hogy mi van az egykori, ma már karriert befutott ösztöndíjasokkal. Egyes országokban, például Etiópiában aktív alumniszervezet van. Ennek a kapcsolati tőkének a kihasználása a jövő stratégiai tervezésének is alapja lehet. A Stipendium Hungaricum ugyan sokba kerül, de jelentősége túlmutat a rövid távú hasznokon. Talán elérhető lesz, amit Magyarország az 1990-es évek során elmulasztott, hogy a rendszerváltás előtti kapcsolatok, cégek potenciális súlyát kihasználja – de a kapcsolatok folyamatos gondozást igényelnek.

A 2015-ben meghirdetett déli nyitás sajátos eszköze lett egy újraértékelt kapcsolatrendszerek: a magyar és afrikai, illetve a magyar és latin-amerikai kapcsolatok fejlesztésének. A politikai döntések megszülettek, a kormányzati rásegítés módszerei részben kiépültek, egyes elképzelések és programok sikeresek voltak, mások kudarcot vallottak. Mivel a nyitás nagy léptékű stratégiai elképzeléseket fogalmaz meg, külpolitikai-külgazdasági haszna minden bizonnyal csak hosszabb távon fog jelentkezni.

Felhasznált irodalom

- „A gyermekeim érzik és értik a ragaszkodásomat Magyarországhoz” (2014). Elérhető: www.bme.hu/hirek/20141101/A_gyermekeim_erzik_es_ertik_a_ragaszkodasomat_Magyarorszaghoz (A letöltés dátuma: 2018. 02. 23.)
- ALI Ádám (2010): Az Ikarus még dőcög Afrikában. *Index*, 2010. 02. 15. Elérhető: http://index.hu/kulfold-2010/02/15/a_hajdusagi_mosogepek_meg_ott_vannak_afrikaban/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 20.)
- Az EU-nak együtt kell működnie a stabil afrikai országokkal (2015). Elérhető: www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/az-eu-nak-egyutt-kell-mukodnie-a-stabil-afrikai-orszagokkal (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- BAKSA Roland (2017): Eddig tartott a déli nyitás: zárnak a kereskedőházak. *24.hu*, 2017. 11. 28. Elérhető: <https://24.hu/belfold/2017/11/28/eddig-tartott-a-deli-nyitas-zarnak-a-kereskedohazak/> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)
- BÚR Gábor (2008): The Second Scramble – a második versenyfutás Afrikáért. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 4. sz. 3–16.
- Dr. Pana Petra helyettes államtitkár megnyitóbeszéde az Afrikai Innovációs és Üzleti Konferencián (2015). Elérhető: www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/gazdasagdiplomaciaert-felelos-allamtitkar/hirek/dr-pana-petra-helyettes-allamtitkar-megnyitobeszede-az-afrikai-innovacios-es-uzleti-konferencian (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)

³⁰ A szerző köszönetet mond Bárkányi Réka és Lakó Anna nemzetközi tanulmányok szakos hallgatóknak, akik az ELTE-n tartott Afrika-szeminárium kapcsán a Stipendium Hungaricummal Magyarországra kerülő diákok motivációit vizsgálták, a szöveg az ő gyűjtésükön alapul.

- DZINDZISZ Sztéfan (2015): Mit keres Magyarország Afrikában? *Napi.hu*, 2015. 07. 03. Elérhető: www.napi.hu/magyar_gazdasag/mit_keres_magyarorszag_afrikaban.599973.html (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- Exim (2017): *Ghána – országgcockázati tájékoztató*. Elérhető: <https://exim.hu/hasznos/orszagkockazatok/orszagtajekoztatok/ghana/2201-ghana-orszagkockazati-tajekoztato/file> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 03.)
- HUDÁK Hajnal (2018): Szíjjártó Péter újranyitja a magyar nagykövetséget Angolában. *Index*, 2018. 02. 14. Elérhető: https://index.hu/kulfold/2018/02/14/szijjarto_peter_ujranyitja_a_magyar_nagykovetseget_angolaban/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 30.)
- KISS Judit (2017): Fejlődik vagy csak növekszik Afrika gazdasága? In BIEDERMANN Zsuzsánna – KISS Judit szerk.: *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai. 96–124.
- KSH (2016): *Jelentés a külkereskedelem 2016. évi teljesítményéről*. Elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kulker/kulker16.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 01.)
- Magyarország időben lépett a déli nyitással* (2015). Elérhető: <http://delinyitas.hu/magyarorszag-idoben-lepett-a-deli-nyitassal/#more-241> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 28.)
- Miért pont éppen Afrika?* (é. n.). Elérhető: <http://manco.hu/index.php/vallalatvezetes/kulgaszasag/247-miert-pont-eppen-afrika> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- MORENTH Péter – TARRÓSY István (2011): *Stratégiai ajánlások Magyarország leendő afrikai fejlesztő stratégiájához*. Elérhető: www.ahu.hu/images/pdf/Afrikai-Strategiai-Ajanlasok.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- Nem jött be a „déli nyitás”, tényleg bezárnak az afrikai és latin-amerikai kereskedőházak (2017). *hvg.hu*, 2017. 11. 28. Elérhető: http://hvg.hu/gazdasag/20171128_Nem_jott_be_a_deli_nyitas_bezarnak_az_afrikai_es_latinamerikai_kereskedohazak (A letöltés dátuma: 2018. 02. 21.)
- PARAGI Beáta – SZENT-IVÁNYI Balázs – VÁRI Sára (2007): *Nemzetközi fejlesztési segélyezés tankönyv*. Budapest, KÜM.
- Stipendium Hungaricum a külföldi hallgatókért* (2013). Elérhető: www.hrportal.hu/c/stipendium-hungaricum-a-kulfoldi-hallgatokert-20130708.html (A letöltés dátuma: 2018. 03. 01.)
- SUHA György szerk. (2004): *Magyarország Afrika-politikája*. Elérhető: http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/AfrikanisztikaMA/afrikakut2005-2008/06_suhaszerk_afrikama.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 10.)
- Szíjjártó Péter meghirdette a déli nyitás stratégiáját* (2015). Elérhető: <http://delinyitas.hu/szijjarto-peter-meghirdette-a-deli-nyitas-strategiajat/#more-191> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 02.)
- SZUNOMÁR Ágnes et. al. (2017): Második versenyfutás Afrikáért. A nyugati és feltörekvő hatalmak afrikai jelenléte a gazdasági, politikai és fejlesztési együttműködések tükrében. In BIEDERMANN Zsuzsánna – KISS Judit szerk.: *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai. 163–203.
- TARRÓSY István – MORENTH Péter (2013): Global Opening for Hungary: A New Beginning for Hungarian Africa Policy? *African Studies Quarterly*, 14. évf. 1–2. sz. 77–96.
- Tradehouse (2018): *Bemutakozás*. Elérhető: <http://tradehouse.hu/hu/bemutakozas> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 12.)
- WINTERMANTEL Péter (2014): *A globális nyitás politikája*. Elérhető: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/globalis-ugyekert-felelos-helyettes-allamtitkarsag/hirek/a-globalis-nyitas-politikaja> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 01.)
- ZUBOR Zalán (2016): Új versenyfutás indult Afrikáért. *Origo.hu*, 2016. 04. 20. Elérhető: www.origo.hu/gazdasag/20160420-kina-afrika-gyarmatositas-e-beruhazasok-versenyfutasi.html (2018.03.28)